

Harmaa talous ja korruptio

Harmaalla taloudella tarkoitetaan veronkiertoa, kun taas korruptiolla tarkoitetaan valta-aseman väärinkäyttöä omaksi tai oman porukan eduksi. Miten nämä kaksi ongelmaa liittyvät toisiinsa kehittyneissä eurooppalaisissa OECD-maissa? Tulosten mukaan vastaus riippuu siitä, miten harmaata taloutta mitataan. Jos lähtökohdaksi otetaan kaikki verotuksen ulkopuolelle jäävä toiminta, harmaa talous ja korruptio ovat kuin kolikon kaksi puolta: ei toista ilman toista. Jos lähtökohdaksi otetaan verottajalle ilmoittamatta jäänyt palkkatyö, sen määrä voi kasvaa, vaikka korruptio vähenisi. Näiden yhteyksien selvittäminen on vaikea alituttu ongelma.

Suomalaisessa keskustelussa harmaalla taloudella tarkoitetaan veronkiertoa. Lähtökohdaksi veronkierrossa on laillisesti ansaittu tulo, joka tulee laittomaksi siltä osin kuin sitä ei ilmoiteta verottajalle. Eri maiden välisissä vertailuissa tämä jaottelu ei kuitenkaan toimi, vaan vertailukohta on haettava huomattavasti yleisemmältä tasolta, kuten ”varjotaloudesta” (shadow economy) tai ”pimeästä työstä” (undeclared work). Varjotalous kattaa tässä kaiken havainnoinnin ulkopuolelle jäävän toiminnan, kuten rikollisesti hankitun tulon ja talokootyön. Pimeällä työllä tarkoitetaan verottajalle ilmoittamatta jäänyttä ansiotuloa (SCHNEIDER ET AL. 2010; EUROPEAN COMMISSION 2007).

Korruptiolla puolestaan tarkoitetaan valta-aseman väärinkäyttöä jonkin rajatun tahon, joko yksilön tai ryhmän, eduksi. Lahjonta, johon korruptio arkikielessä samastetaan, on vain korruption kriminaalisoi tu ydin. Tämä Transparency Internationalin¹ määritelmä ei ota kantaa siihen,

mitä ryhmällä tarkoitetaan. Olennaista on se, että valta-aseman väärinkäyttö perustuu ”luotettuun” valta-asemaan, jonka rikkomisella on negatiivisia vaikutuksia kaikille niille, jotka eivät kuulu kyseiseen ryhmään.²

Harmaa talous ja korruptio ovat piilorikollisuuden ilmenemismuotoja.



Sekä harmaa talous että korruptio, joiden keskinäiseen suhteeseen tässä artikkelissa keskityn, ovat piilorikollisuuden esiintymismuotoja. Näihin rikoksen tekemiseen osallistuvilla on motiivi salata toimintansa, ei ainoastaan rikoksen paljastumisesta seuraavien sanktioiden pelossa, vaan myös taloudellisen hyödyn näkökulmasta. Harmaan talouden ja korruption ”markkinat” kun toimivat sitä paremmin, mitä vähemmän ulkopuoliset tekevät havaintoja toiminnasta. Eräiden arvioiden mukaan veronkierron ja kor-

ruption hintalaput EU-alueella ovat noin 1000 miljardia ja 120 miljardia vuodessa (MURPHY 2012; EUROPEAN COMMISSION 2014).

MITÄ KIRJALLISUUS SANOO?

Tutkimuskirjallisuudessa tehdään usein selvä ero kehittyvien ja kehittyneiden maiden välillä. Kehittyneissä maissa markkinamekanismi itsessään ei kannattele kilpailuneutraliteettia, eli kaikki markkinatoimijat lähtisivät samalta viivalta, samoja toimintaperiaatteita kunnioittaen. Siksi kehittyneissä maissa sääntely itsessään voi muodostaa huomattavan korruption riskin: laittomia liiketoimia on vaikea erottaa laillisista, ja myös verottaja on helpommin lahjottavissa. Näissä olosuhteissa syntyy helposti ongelma, jota kirjallisuudessa kutsutaan fiskaaliseksi korruptioksi (MCLAREN 1996).

Laajemmin ymmärrettynä fiskaalinen korruptio nousee verovirkailijoiden, hallituksen ja liike-elämän välisistä intressiristiriidoista. Kirjallisuudessa näitä intressiristiriitoja on mallinnettu erilai-



*Erkki Laukkanen
toivoo Suomen ottavan
paikkansa veronkierron
ja korruption suhdetta
koskevassa vertailevassa
tutkimuksessa.*



HARMAA TALOUS JA KORRUPTIO SAATTAVAT JOKO TÄYDENTÄÄ TAI KORVATA TOISIAAN,

sin, verovirkailijoiden integriteettiä koskevin oletuksin. Yhden näkemyksen mukaan tietty määrä lahjontaa voi tuottaa win – win -asetelman sekä hallituksen että liike-elämän kannalta tarkasteltuna (GAUTHIER JA GOYETTE 2012). Toisen näkemyksen mukaan lahjonta leikkaa talouskasvua moninkertaisesti suhteessa siihen, mitä yritykset lahjonnastaan hyötyvät (FISMAN JA SVENSSON 2007). Mitään konsensusta en alan kirjallisuudesta ole löytänyt.

Suomessa verovalvonta on keskittynyt rakennustoimintaan, mutta ei juuri muille aloille, eikä erityisesti harmaaseen pääomatuloon.

Jos haluamme kontrolloida myös sitä, että verovalvonnassa kohdellaan kaikkia toimialoja ja tulomuotoja samalla tavalla, olisi nähtävä lahjontaa pitemmälle. Olisi hyväksyttävä se mahdollisuus, että verovalvonta suosii joitakin toimialoja tai tulomuotoja muiden toimialojen ja tulomuotojen kustannuksella. Tällaisen mahdollisuuden kartoittamista Suomessa ei ole toistaiseksi tehty, eikä sellaista ole edes esitetty, vaikka näyttöä valikoivasta verovalvonnasta toki on. Verovalvonta on keskittynyt vahvasti rakennustoimintaan, vaikka harmaa pääomatulo, kuten kansainvälisen sijoitustoiminnan tuotot, vuotaa suhteellisesti eniten (HIRVONEN ET AL. 2010; HIRVONEN JA MÄÄTTÄ 2015).

KYSYMYKSENASETTELU

Yksi keskeinen kysymys alan kirjallisuudessa on, ovatko harmaa talous ja korruptio toinen toisiaan korvaavia (substituutteja) vai toinen toisiaan täydentäviä (komplementteja). Tällainen tarkastelu on tietysti ehdollinen välittävälle maa-

kohtaisille tekijöille, kuten hallinnolle, markkinoille ja lainsäädännölle. Sen lisäksi on tehtävä tilaa koko joukolle näkymättömiä tekijöitä, kuten maan tavalle toimia. Maan tapa voi esimerkiksi suosia erilaisia hyvä veli-tyyppisiä suljettuja verkostoja riippumatta siitä, millaista integriteetilainsäädäntöä maassa on voimassa ja millaisia eettisiä ohjeistoja yrityksissä on otettu käyttöön.

Kirjallisuuden mukaan harmaa talous ja korruptio täydentävät toinen toisiaan silloin, kun korruptio nähdään eräänlaisena verona, joka on pakko maksaa, jotta veronkierto voisi jatkua. Vastaavasti harmaa talous ja korruptio korvaavat toisiaan silloin, kun korruptoituneelta viralliselta ja veronalaiselta sektorilta siirrytään korruptiosta vapaalle mutta verottomalle epäviralliselle sektorille.

Mitään teoreettista ratkaisua täydentävyys vs. korvaavuus-ongelmaan ei tietävästi ole. Näyttöä löytyy sekä toinen toisiaan täydentävistä suhteista että toinen toisiaan korvaavista suhteista (CHOI & THUM 2004; JOHNSON ET AL. 1998; HINDRIKS ET AL. 1999). Paljon toki riippuu myös siitä, millaisia maita verrataan toisiinsa ja miten harmaata taloutta ja korruptiota mitataan. Vertailuongelmia voidaan olennaisesti vähentää kohdentamalla tarkastelut kehittyneisiin maihin.

Taulukkoon 1 olen koonnut harmaan talouden ja korruption laajuutta koskevia mittauksia. Harmaata taloutta on mitattu varjotalouden ja pimeän työn osuutena bruttokansantuotteesta ja kansalaisista. Korruption laajuutta olen mitannut itse kehittämäni integriteettiindeksin johdannaisella, joka kuvaa kor-

Taulukko 1. Havaittu harmaa talous ja korruptio eräissä kehittyneissä maissa.

Maa	Harmaa talous, % BKT:sta ja ihmisistä		Korruptio, 0–100 pistettä	
	Varjotalous	Pimeä työ	Poliittiset puolueet	Liike-elämä
Bulgaria	32	5	82	71
Romania	30	4	78	67
Liettua	29	7	78	63
Viro	29	11	63	53
Latvia	27	15	76	56
Puola	25	5	74	68
Kreikka	24	4	79	59
Slovenia	24	5	82	68
Unkari	23	7	76	76
Italia	21	3	79	61
Portugali	19	3	76	65
Espanja	19	3	72	63
Tšekki	16	7	68	57
Ruotsi	15	10	50	49
Tanska	14	18	44	46
Suomi	14	4	55	47
Saksa	14	3	67	59
Irlanti	13	4	70	54
Ranska	11	6	72	63
Iso-Britannia	11	2	67	56
Hollanti	10	13	47	53
Luxemburg	8	5	56	55
Itävalta	8	7	57	52

Varjotaloudesta ks. Schneider (2010) ja pimeästä työstä Eurobarometer (2007). Ks. Laukkanen (2013, 2014), jossa alkuperäisen korruptioindeksin johtamisen on esitetty. Tässä korruption saama pisteluku on 100 – integriteettiindeksin pisteluku.

”SEKÄ POLIITTISET PUOLUEET ETTÄ LIIKE-ELÄMÄ OVAT MENETTÄNEET USKOTTAVUUTTAAN KANSALAISTEMME SILMISSÄ.”

ruption laajuutta puoluejärjestelmässä ja liike-elämässä (LAUKKANEN 2013, 2014).³ Niiden tulokset on esitetty välille 0 – 100 jakautuvalle indeksille siten, että 0 pistettä kuvaa täysin puhdasta maata ja 100 pistettä kuvaa läpeensä korruptoitunutta maata. Esimerkiksi Suomen poliittiset puolueet saavat pistemäärän 55 ja liike-elämä pistemäärän 47. Molemmat pistemäärät ovat siten lähellä korruptioindeksin keskikohtaa.

Taulukon 1 maat on pantu järjestykseen ensimmäisen sarakkeen mukaan siten, että ylimpänä ovat maat, joissa SCHNEIDERIN (2010) mukaan oli suurin varjotalous. Taulukon sarakkeita katselemalla voi helposti nähdä, että arviot pimeän työn laajuudesta voivat poiketa huomattavastikin varjotalouden luvuista nousevasta kuvasta. Ero nousee sekä käsite-eroista että mittaustekniikasta.⁴ Schneiderin varjotalous on laajin Bulgariassa ja Romaniassa, noin 30 prosenttia bruttokansantuotteesta. Eurobarometrin mukaan taas pimeää työtä tehdään eniten Tanskassa ja Latviassa, 18 ja 15 prosenttia kansalaisista.⁵ Suomessa pimeää työtä on selvästi vähemmän kuin Tanskassa ja Ruotsissa, mutta varjotalouden koon osalta vastaavaa eroa ei ole.

Mitä enemmän on puolueiden tai liike-elämän korruptiota, sitä enemmän on varjotaloutta.

Myös poliittisille puolueille ja liike-elämälle lasketuissa korruptioindeksien lukuarvoissa on eroja, mutta nämä erot ovat huomattavasti pienempiä kuin edellä käsitellyt erot harmaan talouden mittareissa. Myös korruptiomittauksien kärjestä löytyvät Bulgaria ja Romania, mutta likimain samoja korruptiolukuja olen laskenut myös monille muille maille, kuten Kreikalle, Liettualle, Latvialle,

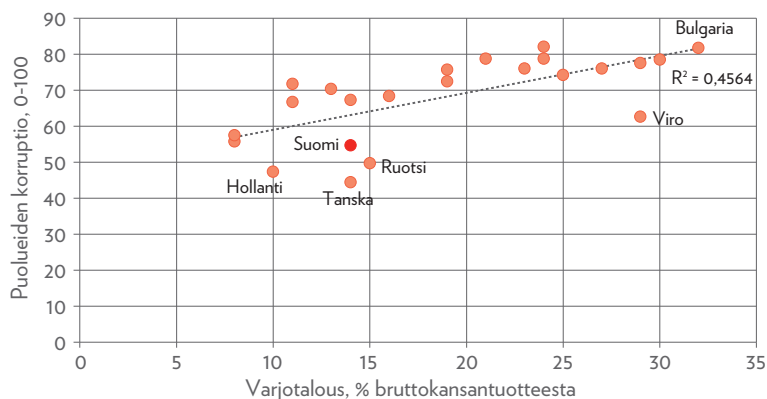
Portugalille ja Italialle. Eikä Suomenkaan asema aivan ongelmaton ole: mittaustajaksolla 2004–2010 sekä poliittiset puolueet että liike-elämä ovat menettäneet uskottavuuttaan kansalaistemme silmissä.

GRAAFINEN TARKASTELU

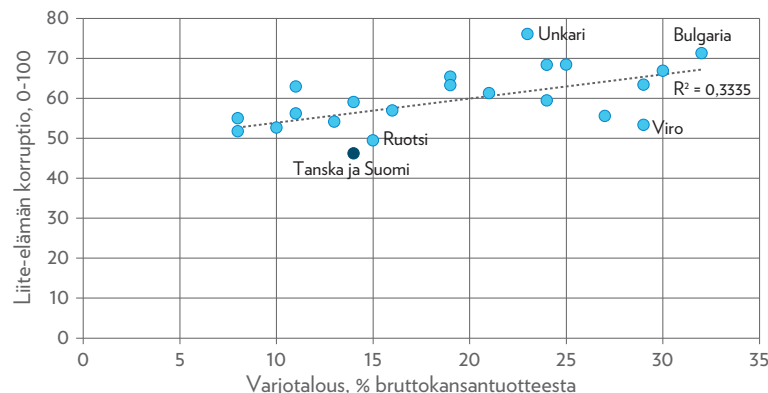
Kuvioissa 1a ja 1b on esitetty hajontakuviot varjotalouden ja korruption välisistä

suhteista. Hajontakuvioon piirretyn trendiviivan mukaan varjotalous ja korruptio ovat komplementteja: kun varjotalous lisääntyy, myös korruptio lisääntyy - ja toisin päin. Mistään syy-seuraus -suhteesta ei kuitenkaan tämän analyysin perusteella voi puhua. Asiat vain liittyvät toisiinsa. Ne kasvavat ja supistuvat samansuuntaisesti riippumatta siitä, puhutaanko poliittisten puolueiden kor-

Kuvio 1a. Varjotalous ja poliittisten puolueiden korruptio.

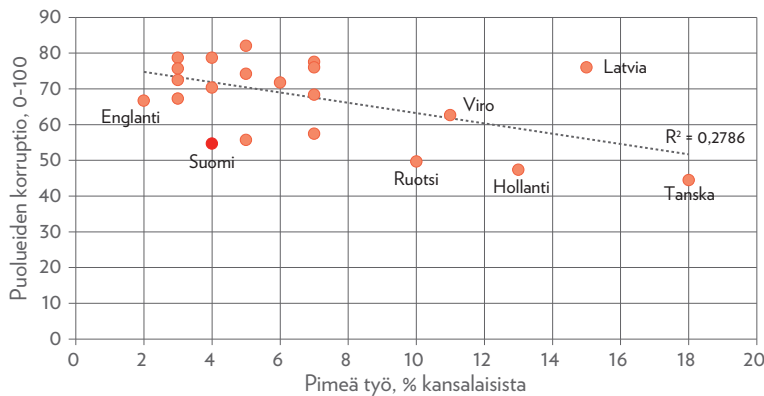


Kuvio 1b. Varjotalous ja liike-elämän korruptio.

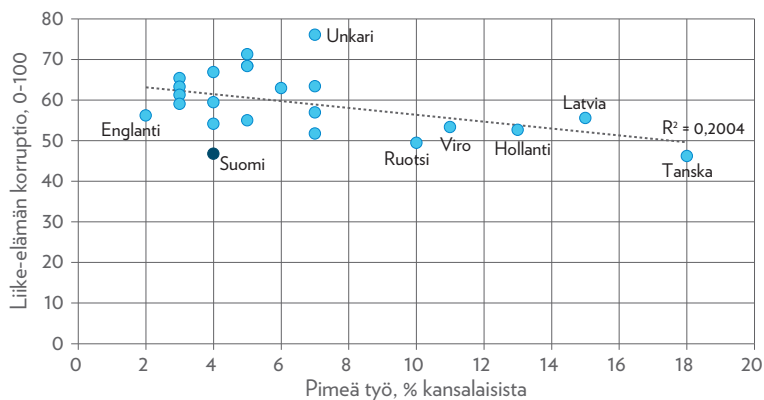


POHJOISMAISSA JA VIROSSA KORRUPTIO ON VÄHÄISEMPÄÄ KUIN MITÄ VARJOTALOUDEN PERUSTEELLA OLISI ODOTETTAVISSA.

Kuvio 2a. Pimeä työ ja poliittisten puolueiden korruptio.



Kuvio 2b. Pimeä työ ja liike-elämän korruptio.



ruptiosta vai liike-elämän korruptiosta. Trendiviivan alapuolella olevissa maissa, kuten Pohjoismaissa ja Virossa, mitattu korruptio on kuitenkin vähäisempää kuin mitä varjotalouden laajuuden perusteella olisi voinut odottaa. Vastaavasti Unkarin korruptio on hieman laajempaa kuin varjotalouden laajuuden perusteella olisi voinut odottaa.

Kuvioissa 2a ja 2b on esitetty hajonta-

kuviot pimeän työn ja korruption välisistä suhteista. Ja – yllätys, yllätys – pimeän työn lisääntymisen myötä sekä poliittisten puolueiden korruptio että liike-elämän korruptio näyttäisivät vähenevän, ja toisin päin. Kyse ei edelleenkaan ole osoitetusta syy-seuraus -suhteesta, vaan lineaarisesta korrelaatiosta. Mutta toki tältäkin pohjalta voi asettaa kysymyksen, miksi ”harmaan talouden” ja ”korrupti-

on” välisen suhde on niin herkkä harmaan talouden mittaamistavalle? Miksi varjotalouden ja korruption välinen suhde on toinen toisiaan vahvistava, kun taas pimeän työn ja korruption välinen suhde on toinen toisiaan korvaava?

Jos Ruotsi, Hollanti ja Tanska jätetään pois, ei pimeällä työllä ja korruptiolla ole mitään yhteyttä toisiinsa.

Yksi mahdollinen vastaus löytyy itse hajontakuviosta. Trendiviivan laskun saavat aikaan vain muutamat maat, joissa pimeää työtä tehdään selvästi keskimääräistä enemmän. Tällaisia maita ovat Ruotsi, Hollanti ja Tanska.⁶ Jos nämä kolme maata poistettaisiin tarkastelusta, trendiviivasta tulisi vaakasuora, eli korruption määrä olisi vakio riippumatta siitä, kuinka paljon pimeää työtä tehdään. Sitä, onko tämän ilmiön takana mainittujen maiden ansiotulojen verotus vai jokin muu tekijä, ei tällä aineistolla ole mahdollista selvittää. Yksi mahdollinen tekijä on väärinkäsitys kysymyksen kohteena olevasta asiasta.

MITÄ TARKASTELUSTA JÄI KÄTEEN?

Käteen tästä suppeasta analyysistä jäi aika vähän. Tulosten mukaan varjotalous – siten kuin professori Friedrich Schneider sen määrittelee – ja korruptio ovat ikään kuin kolikon kaksi puolta, ei toista ilman toista. Mutta pimeä työ...siten kuin Eurobarometri sen määrittelee – ja korruptio näyttäisivät korvaavan toinen toisiaan, ainakin tällaisessa yksinkertaisessa maavertailussa, jossa vertailtavien maiden taustatekijöitä ei ole millään tavalla vakioitu. Olettaen, että pimeä työ ja korruptio todellakin korvaavat toinen toisiaan, pimeä työ voi lisääntyä, vaikka korruptio vähenisi.

Juuri tätä enempää veronkierron ja korruption välisistä suhteista ei tutkimuksen vähyyden vuoksi voi valitettavasti sanoa. Se on aivan liian vähän. Siksi näiden suhteiden empiirinen täsmen-täminen on ensiarvoisen tärkeää sekä yhteiskuntamoraalin että kansantalouden toimivuuden kannalta. Tässä työssä Suomi voisi hyvinkin näyttää esimerkkiä muille maille. ■

Viitteet

1 *Transparency International* on suurin ja tunnetuin korruptionvastainen järjestö. Se on yli 20 vuoden ajan koordinoinut ja tukenut korruption-

vastaista työtä yli sadassa jäsenmaassa. Ks. www.transparency.org.

2 *Transparency Internationalin* määritelmän mukaan korruptio on uskotun valta-aseman väärinkäyttöä omaksi tai oman porukan eduksi. Se loukkaa jokaista, joka on riippuvainen arvovalta-asemaan päässeen tahon rehellisyydestä.

3 Integriteetti-indeksi koostuu viidestä osatekijästä: poliittiset puolueet, parlamentti, liike-elämä, media ja oikeuslaitos. Kukin niistä saa arvoja asteikolla 0–100, missä 100 kuvaa täydellistä ”puhtautta”. Siten 100 – integriteetti-indeksin saama arvo tuottaa tässä käytetyn korruptioindeksin, missä 100 kuvaa läpeensä korruptoitunutta maata.

4 Varjotalous mittaa kaikkea verotuksen ulkopuolelle jäänyttä toimintaa, ml. talkootyötä. Pimeässä työssä rajaudutaan palkkatyöhön. Varjotalous pe- rustuu epäsuoriin estimointimenetelmiin. Pimeää

työtä koskevat tulokset on saatu suorilla kyselyillä. Tässä tutkimusasetelmassa suuret erot mittareiden välillä eivät ole haitta vaan etu. Käyttämällä hyvin erilaisia mittareita voidaan varmistua siitä, että tulokset eivät riipu itse mittarista.

5 Ks. **EUROBAROMETER** (2007), kysymys QB19: ”Did you yourself carry out any undeclared activities in the last 12 months for which you were paid in money or in kind? Herewith we mean again activities which were not or not fully reported to the tax or social security authorities and where the person who acquired the good or service was aware of this.”

6 Myös Virossa ja Latviassa tehdään selvästi keskimääräistä enemmän pimeää työtä, mutta myös korruptio on näissä maissa korkea. Siten nämä kaksi maata eivät juuri vaikuta trendiviivan asentoon.

Kirjallisuus

CHOI, J. & THUM, M. (2004), Corruption and the Shadow Economy, *International Economic Review*, 12, 308–342.

EUROPEAN COMMISSION (2007), Undeclared Work in the European Union. Special Eurobarometer 284, October 2007. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion and co-ordinated by Directorate-General for Communication. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf

EUROPEAN COMMISSION (2014), EU Anti-Corruption Report. Report from the Commission to the Council and the European Parliament. Brussels, 3.2.2014, COM (2014) 38 Final.

http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/documents/policies/organized-crime-and-human-trafficking/corruption/docs/acr_2014_en.pdf

FISMAN, R. & SVENSSON, J. (2007), Are Corruption and Taxation Really Harmful to Growth? Firm Level Evidence, *Journal of Development Economics*, 83, 63–75.

GAUTHIER, B. & GOYETTE, J. (2012), Fiscal Policy and Corruption. Cahiers de recherche 12-09, Departement d’Economie de la Faculte d’administration à l’Universite de Sherbrooke. Policy Research Working Paper 5356

HINDRIKS, J. & MUTHOO, A. & KEEN, M. (1999), Corruption, Extortion and Evasion, *Journal of Public Economics*, 74, 395–430.

HIRVONEN, M. & LITH, P. & WALDEN, R. (2010), Suomen kansainvälistyvä harmaa talous. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan tilaaman harmaata taloutta käsittelevän tutkimuksen loppuraportti. Harmaa Hirvi Oy.

HIRVONEN, M. & MÄÄTTÄ, K. (2015), Harmaan talouden torjunta. Selvitys harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjuntatoimista 2010–2014 eduskunnan tarkastusvaliokunnalle. Harmaa Hirvi Oy.

JOHNSON, S. & KAUFMANN, D. & ZOIDO-LOBATÓN, P. (1998), Regulatory Discretion and the Unofficial Economy, *American Economic Review*, 88/2, 387–392.

LAUKKANEN, E. (2013), Detected Corruption in Nordic Countries and Elsewhere: How Do We Stand Out? National Integrity Systems Project, *Transparency Finland*, 1/2013.

LAUKKANEN, E. (2014), Corruption Line in the Baltics – the Key Differences between Key Countries, *Baltic Rim Economies Quarterly Review*, Issue No. 3 65–66.

MCLAREN, J. (1996), Corruption, Black Markets, and the Fiscal Problem in LDC’s: Some Recent Findings. *Eastern Economic Journal*, 22, 491–502.

MURPHY, R. (2012), Closing the European Tax Gap. A Report for Group of the Progressive Alliance pean Parliament by Richard Murphy, FCA Director, Tax Research UK.

http://europeansforfinancialreform.org/en/system/files/3842_en-richard_murphy_eu_tax_gap_en_120229.pdf

SCHNEIDER, F. & BUEHN, A. & MONTENEGRO, C.E. (2010), Shadow Economies All over the World New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007, World Bank Policy Research Working Paper 5356.